

การศึกษาความเชื่อเรื่องกรรมและการให้ผลของกรรม ของคนในชุมชน ตำบลกระหวัน อำเภอขุนหาญ จังหวัดศรีสะเกษ

พระครูปัญญาวชิรคุณ (วุฒิชัยพันธ์ อธิปญโญ)

บทคัดย่อ

การศึกษาความเชื่อเรื่องกรรมและการให้ผลของกรรมของคนในชุมชนตำบลกระหวัน อำเภอขุนหาญ จังหวัดศรีสะเกษ จากกลุ่มตัวอย่างจำนวน 368 คน ด้วยวิธีการสุ่มตัวอย่างแบบง่าย (Simple Random Sampling) โดยใช้แบบสอบถาม พบว่าคนในชุมชนตำบลกระหวัน มีความเชื่อเรื่องกรรมในพระพุทธศาสนา อยู่ในระดับมาก เมื่อจำแนกตามเพศ อายุ ระดับการศึกษาและอาชีพ

ผลการเปรียบเทียบความแตกต่างความเชื่อเรื่องกรรมในพระพุทธศาสนาของคนในชุมชนตำบลกระหวัน อำเภอขุนหาญ จังหวัดศรีสะเกษ จำแนกตามเพศ อายุ ระดับการศึกษา อาชีพ พบว่าคนในชุมชนเพศหญิงและเพศชายมีความเชื่อแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 โดยผู้หญิง มีความเชื่อมากกว่าผู้ชาย ส่วนอายุ ระดับการศึกษา และอาชีพไม่แตกต่างกัน

คำสำคัญ: ความเชื่อ, กรรม, การให้ผลของกรรม, พระพุทธศาสนา

Abstract

The aim of this research is to study the belief of Kamma in Buddhism and the effects of Kamma in Buddhism of the people in the Tambon Krawan, Khunhan District, Sisaket Province. The 368 sampling sizes are classified by Simple Random Sampling classification. The research used the questionnaires a rating – scale found that People in the Tambon Krawan show their significant of belief of Kamma in Buddhism at high level. Using their different variables such as sex, age, educational level and occupation.

People in the Tambon Krawan show their significant of belief of Kamma in Buddhism at female people have the significantly higher degree of belief of Kamma in Buddhism at the 0.01 than the male peoples do. But people in the Tambon Krawan who have different age, different levels of educations and different types of occupation do not have different belief of Kamma in Buddhism.

Keywords: Belief, Kamma, Effects of Kamma, Buddhism

๑. บทนำ

พระพุทธศาสนาได้เผยแผ่เข้ามาในประเทศไทย และมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของสังคมไทยมาตั้งแต่อดีตจนกระทั่งปัจจุบัน คำสอนเรื่องกฎแห่งกรรม นับว่า เป็นคำสอนที่สำคัญยิ่งอย่างหนึ่งในพระพุทธศาสนา เพราะถ้าไม่มีคำสอนเรื่องกฎแห่งกรรมแล้วก็จะทำให้คนไม่เห็นโทษของการกระทำความชั่วที่ไม่ดีต่าง ๆ ของมนุษย์ได้ การกระทำเช่นนี้มีผลเช่นไร ฉะนั้น เมื่อมีคำสอนเรื่องกฎแห่งกรรมเช่นนี้แล้ว ย่อมจะเป็นการควบคุมพฤติกรรมของคนหรือสัตว์ ให้ดำรงชีวิตร่วมกันอย่างสันติสุข เพราะมีความเชื่อเรื่องผลของการกระทำ มีความเกรงกลัวต่อผลของกรรมชั่ว มีความยินดีในผลของกรรมดี นำไปสู่การงดเว้นในกรรมที่ไม่ดีได้ อันนำไปสู่จุดหมายอันสูงสุดของชีวิตของมนุษย์ชาติ นั่นก็คือ ความสุขนิรันดร์ พระพุทธองค์ มีพุทธดำรัสสอนชาวโลกทั้งมวล ให้รู้ถึงกฎแห่งความจริงที่ว่าวิถีชีวิตของสรรพสัตว์ตกอยู่ภายใต้กรรมลิขิต ซึ่งทุกชีวิตมีอิสระเสรีในการกระทำต่างๆ เพื่อสร้างสรรค์ชีวิตของตนเอง หลักคำสอนของพระพุทธศาสนานั้นได้สะท้อนภาพการกระทำต่างๆ ว่ามีผลเกิดขึ้นจริง จึงถูกเรียกว่ากรรมวาที คือ เป็นหลักคำสอนให้เชื่อเรื่องกรรม (กम्मสทฐา) ให้เชื่อผลลัพธ์ของกรรม (กम्मวิปากสทฐา) ให้เชื่อว่ามนุษย์ทุกคนมีกรรมเป็นของตน(กम्मสสกตาสทฐา) และให้เชื่อในพระปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธองค์(ตถาคตโพธิสทฐา)^๑ ซึ่งคัดค้านพวกอกรรมวาที อกริยาวาที หมายถึงเหล่ามิจฉาทิฎฐิที่ไม่ยอมรับในเรื่องกฎแห่งกรรม

ปัจจุบันคนในสังคมไทยยังมีปัญหาถกเถียงเรื่องของการให้ผลของกรรมอยู่จำนวนมาก โดยเฉพาะตามหลักคำสอนที่ว่า “ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว” นั้น เป็นจริงหรือไม่เพียงใด เพราะเท่าที่เห็นๆ กันอยู่ในโลกแห่งความเป็นจริงในสังคมปัจจุบันนี้ คนที่ทำชั่วได้ดี และคนที่ทำดีได้ชั่วก็มีมากมายเป็นผลให้หลายๆ คน ไม่เชื่อถือในหลักคำสอนนี้ การที่คนบางกลุ่มไม่มีความเชื่อในเรื่องของกรรมและกฎแห่งกรรม มีความเห็นว่าผลของกรรมไม่มี บุญไม่มี บาปไม่มี บางกลุ่มก็มีความลังเลสงสัยไม่แน่ใจ บางกลุ่มก็มีความเข้าใจคลาดเคลื่อนไขว้เขว กระทั่งมองเห็นว่าการกระทำชั่วเป็นเรื่องธรรมดาสามัญให้การยอมรับว่าเป็นความถูกต้อง ส่วนการกระทำดีกลับมองเห็นว่าเป็นเรื่องเก๋าโบราณ มีความอายที่จะทำนั้น จึงเป็นผลให้เกิดค่านิยมที่ผิดๆ จนกลายเป็นปัญหาต่างๆ ตามมามากมายในสังคม เมื่อปัญหามีอยู่เช่นนี้ จึงควรศึกษากันให้ชัดเจน^๒

ชุมชน ตำบลกระหวั้น อำเภอขุนหาญ จังหวัดศรีสะเกษ แต่เดิมเป็นชุมชนที่มีวัฒนธรรมและความเชื่อแบบดั้งเดิม คือ มีประเพณีที่ปฏิบัติตามบรรพบุรุษ และเป็นชุมชนที่เห็นความสำคัญของพระพุทธศาสนา การพาลูกหลานไปทำบุญที่วัดอยู่เสมอและมีโรงเรียนที่เป็นโรงเรียนการกุศล ปัญหาในปัจจุบัน ก็คือ การศึกษาเกี่ยวกับหลักคุณธรรมย่อหย่อน ความเข้าใจไม่ลึกซึ้ง ไม่ค่อยถูกต้อง จึงทำให้มีการปฏิบัติผิด ๆ เกิดขึ้น มีการนับถือบูชา และพิธีกรรมที่ไม่ถูกต้อง เกิดการอ่อนนวยอบบูชา มีการเชื่อมงคลตื่นข่าว ซึ่งผิดจากหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา ประชากรขาดคุณธรรม จริยธรรมและ

^๑ พระราชวรมณี (ประยูรย์ ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : ด้านสุทธาการพิมพ์, ๒๕๒๘), หน้า ๑๖๔.

^๒ พระพรหมคุณาภรณ์, **พุทธธรรมฉบับปรับขยาย**, พิมพ์ครั้งที่ ๓๕, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ผลิธมม์ ในเครือบริษัท สำนักพิมพ์เพ็ทแอนด์โฮม จำกัด, ๒๕๕๕), หน้า ๒๖๙.

ศีลธรรม ชุมชนไม่ให้ความสนใจกับเยาวชน บุตรหลาน โดยเฉพาะความร่วมมือภายในหมู่บ้านเองยังมีน้อยมาก ทำให้มีปัญหาต่างๆ เช่น ปัญหายาเสพติด และการลักขโมยมีมาก^๓

จากปรากฏการณ์ดังกล่าวข้างต้น ในฐานะที่เป็นผู้มีส่วนรับผิดชอบต่อการส่งเสริมและผลักดันให้ชุมชนมีความตระหนักต่อคุณค่าทางคุณธรรมและจริยธรรมเพิ่มมากขึ้น ทำให้ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษา ความเชื่อเรื่องกรรมและการให้ผลของกรรมของคนในชุมชน ตำบลกระหวัน อำเภอขุนหาญ จังหวัดศรีสะเกษ ชีวิตของคนชุมชนในปัจจุบันมีความเชื่อเรื่องกรรมเป็นเช่นใด เพื่อที่นำผลที่ได้จากการวิจัยไปใช้ในการพัฒนา และส่งเสริมการเผยแพร่หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาให้ถูกต้องเพื่อลดปัญหาต่างๆ ที่เกิดในชุมชน

๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๒.๑ เพื่อศึกษาหลักธรรมเรื่องกรรมในพระพุทธศาสนา

๒.๒ เพื่อศึกษาระดับความเชื่อเรื่องกรรมในพระพุทธศาสนาของคนในชุมชน ตำบลกระหวัน อำเภอขุนหาญ จังหวัดศรีสะเกษ

๒.๓ เพื่อเปรียบเทียบความเชื่อเรื่องกรรมในพระพุทธศาสนาของคนในชุมชน ตำบลกระหวัน อำเภอขุนหาญ จังหวัดศรีสะเกษ จำแนกตาม เพศ อายุ ระดับการศึกษาและอาชีพของคนในชุมชน

๓. วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงสำรวจ โดยผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยตามลำดับขั้นตอนดังนี้

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ตัวแปรที่ใช้ในการวิจัย เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูล การสร้างเครื่องมือ การหาคุณภาพของเครื่องมือ การเก็บรวบรวมข้อมูล การจัดกระทำข้อมูลการวิเคราะห์ข้อมูลและสถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์

๓.๑ ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ ได้แก่ คนในชุมชนตำบลกระหวัน อำเภอขุนหาญ จังหวัดศรีสะเกษซึ่งนับถือพระพุทธศาสนา จำนวน ๘,๗๓๖ คน

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ ได้แก่ คนในชุมชนตำบลกระหวัน อำเภอขุนหาญ จังหวัดศรีสะเกษ จำนวน ๓๖๘ คน^๔ ซึ่งได้ดำเนินการสุ่มตัวอย่างดังนี้

๑) แบ่งกลุ่มตัวอย่างออกเป็นแต่ละหมู่บ้านในตำบลกระหวัน

^๓ คณะกรรมการสนับสนุนการจัดทำแผนพัฒนา, แผนพัฒนาสามปี (พ.ศ. ๒๕๕๖-พ.ศ. ๒๕๕๘) ภายใต้ยุทธศาสตร์การพัฒนาเทศบาลตำบลกระหวัน อำเภอขุนหาญ จังหวัดศรีสะเกษ พิมพ์ครั้งที่ ๑ (ศรีสะเกษ: ขุนหาญการพิมพ์, ๒๕๕๖), หน้า ๑๖.

^๔ ตารางการกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างจากประชากร ๘,๗๓๖ คน ของเครจซีและมอร์แกน (Krejcirand Morgan) ได้กลุ่มตัวอย่าง ๓๖๘ คน. รวีวรรณ ชินะตระกูล , การทำวิจัยทางการศึกษา , (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ที.พี. พรินท์ จำกัด , ๒๕๔๒) , หน้า ๑๑๑.

๒) สุ่มแต่ละหมู่บ้านด้วยวิธีการเลือกการสุ่มอย่างง่าย (Simple Random Sampling) ด้วยวิธีการจับสลากมาจำนวน ๔ หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านโพธิ์น้อย บ้านจะเนี้ยว บ้านกระเบาเตื่อ และบ้านกันจต ผลการสุ่มได้จำนวนกลุ่มตัวอย่างจำนวน ๓๖๘ คน ดังนี้

ตารางที่ ๑ จำนวนกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามหมู่บ้าน

หมู่บ้าน	จำนวนประชากร	จำนวนกลุ่มตัวอย่าง
๑. บ้านโพธิ์น้อย	๙๒๖	๙๖
๒. บ้านจะเนี้ยว	๑,๒๑๒	๑๒๗
๓. บ้านเตื่อ	๙๗๗	๑๐๒
๔. บ้านกันจต	๔๐๙	๔๓
รวม	๓,๕๒๔	๓๖๘

๓.๒ ตัวแปรที่ใช้ในการวิจัย

การศึกษาความเชื่อเรื่องกรรมในพระพุทธศาสนาของคนในชุมชนตำบลกระหวัน อำเภอขุนหาญ จังหวัดศรีสะเกษ ตัวแปรที่ใช้ในการวิจัย มีดังต่อไปนี้

๑. ตัวแปรต้น ได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษาและอาชีพ

๒. ตัวแปรตาม ได้แก่ ความเชื่อเรื่องกรรมและการให้ผลของกรรมทั้ง ๓ ด้าน คือ ด้านกายกรรม ด้านวจีกรรมและด้านมโนกรรม

๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูล

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลครั้งนี้ มีลักษณะเป็นแบบสอบถาม โดยแบ่งแบบสอบถามออกเป็น ๒ ตอน ดังนี้

ตอนที่ ๑ เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับข้อมูลทั่วไป ของคนในชุมชนตำบลกระหวัน อำเภอบางบาล จังหวัดศรีสะเกษ มีลักษณะเป็นแบบสอบถามชนิดเลือกตอบ (Cheek-Lists) ประกอบด้วยคำถามเกี่ยวกับเพศ อายุ ระดับการศึกษาและอาชีพ

ตอนที่ ๒ เป็นแบบสอบถามเพื่อวัดระดับความเชื่อเรื่องกรรมและการให้ผลของกรรมในพระพุทธศาสนาของคนในชุมชนตำบลกระหวัน อำเภอบางบาล จังหวัดศรีสะเกษ ในด้านกายกรรม ด้านวจีกรรมและด้านมโนกรรม การสร้างเครื่องมือโดยวิธีการของลิเคอร์ท (Likert)^๕ ลักษณะคำถามเป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า (Rating Scale) ๕ ระดับ โดยเรียงจากมากที่สุด มากปานกลาง น้อย น้อยที่สุด

^๕ พวงรัตน์ ทวีรัตน์ , วิธีการวิจัยทางพฤติกรรมศาสตร์และสังคมศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ ๘ (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , ๒๕๕๓), หน้า ๑๐๗ - ๑๐๘

๓.๔ การสร้างเครื่องมือและการหาคุณภาพของเครื่องมือ

การสร้างเครื่องมือเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับการวิจัย เรื่องการศึกษาความเชื่อเรื่องกรรมและการให้ผลของกรรมของคนในชุมชนตำบลกระหวัน อำเภอบางบาล จังหวัดศรีสะเกษ ผู้วิจัยได้ดำเนินการ ดังนี้

๑. ศึกษาหนังสือ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ หนังสือ และเอกสารที่เกี่ยวข้องกับหลักธรรมเรื่องกรรมในพระพุทธศาสนา งานวิจัยที่เกี่ยวกับหลักธรรมเรื่องกรรม เพื่อเป็นแนวทางในการกำหนดตัวแปรต้นและตัวแปรตาม

๒. กำหนดเนื้อหา ผู้วิจัยกำหนดประเด็นของตัวแปรตาม คือ กรรมทั้ง ๓ ด้าน ได้แก่ ด้านกายกรรม ด้านวจีกรรม และด้านมโนกรรม

๓. กำหนดน้ำหนักความสำคัญของกรรมทั้ง ๓ ด้าน คือ ด้านกายกรรม ด้านวจีกรรม และด้านมโนกรรม เท่า ๆ กัน รวมคำถามที่ตั้งมี จำนวน ๓๐ ข้อ ซึ่งในการตั้งคำถามผู้วิจัยคำนึงถึงภาษาที่ใช้ให้เหมาะสมกับระดับของผู้ตอบคำถามที่มีความแตกต่างกัน

๔. สร้างแบบสอบถามเสนอคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ ตรวจสอบความ ถูกต้อง เพื่อให้แบบสอบถามครอบคลุมเนื้อหา (Content Validity) และตรงตามประเด็นที่ต้องการศึกษา

๕. หาความเที่ยงตรง (Validity) ของแบบสอบถาม โดยนำแบบสอบถาม ที่ได้รับการปรับปรุงแก้ไขแล้ว ไปให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจแบบสอบถาม จำนวน ๓ ท่าน พิจารณาตรวจความเที่ยงตรงด้านเนื้อหา แล้วนำมาแก้ไขอีกครั้งหนึ่ง เสนอคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

๖. หาความเชื่อมั่น (Reliability) ด้วยการนำแบบสอบถามที่ปรับปรุงแล้ว ไปทดลองใช้กับประชากร (Try – Out) ที่ไม่ใช่กลุ่มประชากรในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการแจกแบบสอบถามกับกลุ่มทดลองและเก็บแบบสอบถามภายใน ๑๐ วัน แล้วนำแบบสอบถามกลุ่มตัวอย่างตอบมาวิเคราะห์หาความเชื่อมั่น (Reliability) โดยคำนวณค่าสัมประสิทธิ์แอลฟา (Alpha Coefficient) โดยวิธีการของครอนบาช (Cronbach) ^๖ ได้ค่าความเชื่อมั่นทั้งฉบับเท่ากับ .๙๒

๗. ปรับปรุงแบบสอบถามเป็นฉบับสมบูรณ์ เพื่อนำไปใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลต่อไป

๓.๕ การเก็บรวบรวมข้อมูลและการจัดกระทำข้อมูล

การศึกษาครั้งนี้ได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ ดังนี้

๑. ผู้วิจัยทำหนังสือถึงบัณฑิตวิทยาลัย เพื่อออกหนังสือขออนุญาตในการเก็บข้อมูลถึงกำนันประจำตำบลกระหวัน อำเภอขุนหาญ จังหวัดศรีสะเกษ

๒. ผู้วิจัยนำหนังสือขออนุญาตเก็บข้อมูลจากบัณฑิตวิทยาลัย เสนอต่อฝ่ายปกครองประจำตำบลกระหวัน อำเภอขุนหาญ จังหวัดศรีสะเกษ เพื่อขออนุญาตในการเก็บข้อมูล

๓. ผู้วิจัยดำเนินการแจกแบบสอบถามและเก็บข้อมูลด้วยตนเอง

^๖ เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๒๕ - ๑๒๖.

๓.๖ การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยนำแบบสอบถามที่ได้รับคืนมารวบรวมข้อมูลทั้งหมดจัดเพื่อตรวจสอบความถูกต้องสมบูรณ์ หลังจากนั้นนำข้อมูลมาวิเคราะห์ด้วยเครื่องคอมพิวเตอร์ โดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปเพื่อวิเคราะห์ข้อมูล ตามลำดับ ดังนี้

๑. วิเคราะห์ข้อมูลทั่วไป ของผู้ตอบแบบสอบถาม โดยการแจกแจงความถี่และค่าร้อยละ

๒. วิเคราะห์ระดับความเชื่อเรื่องกรรมในพระพุทธศาสนาของคนในชุมชนตำบลกระหวัน อำเภอขุนหาญ จังหวัดศรีสะเกษ โดยคำนวณค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานและนำค่าเฉลี่ยมาตัดสินตามเกณฑ์ที่กำหนด^๗ ไว้ดังนี้

ค่าเฉลี่ย ๔.๕๑ – ๕.๐๐ หมายถึง มีระดับความเชื่อมากที่สุด

ค่าเฉลี่ย ๓.๕๑ – ๔.๕๐ หมายถึง มีระดับความเชื่อมาก

ค่าเฉลี่ย ๒.๕๑ – ๓.๕๐ หมายถึง มีระดับความเชื่อปานกลาง

ค่าเฉลี่ย ๑.๕๑ – ๒.๕๐ หมายถึง มีระดับความเชื่อน้อย

ค่าเฉลี่ย ๑.๐๐ – ๑.๕๐ หมายถึง มีระดับความเชื่อที่น้อยที่สุด

๓. เปรียบเทียบความแตกต่าง ความเชื่อเรื่องกรรมในพระพุทธศาสนาของคนในชุมชนตำบล กระหวัน อำเภอขุนหาญ จังหวัดศรีสะเกษ ในกรณีที่ตัวแปรที่ต้องการศึกษา ๒ กลุ่ม ได้แก่ เพศ ใช้ค่าทดสอบค่าที (t - test) ในกรณีที่จำแนกตัวแปรที่ต้องการศึกษามากกว่า ๒ กลุ่ม ใช้การวิเคราะห์ความแปรปรวน (F - test) ได้แก่ อายุ และอาชีพในกรณีที่พบความแตกต่างจะทดสอบความแตกต่างรายคู่ โดยวิธีของเชฟเฟ (Scheffe Method)^๘ เพื่อพิจารณาผลการศึกษาค้นคว้าตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา

๔. ผลการวิจัย

๔.๑ กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยเป็นคนที่อยู่ในชุมชนตำบลกระหวัน อำเภอขุนหาญ จังหวัดศรีสะเกษ จำนวน ๓๖๘ คน เป็นเพศหญิงจำนวน ๒๐๒ คน คิดเป็นร้อยละ ๕๔.๘๙ และเพศชาย จำนวน ๑๖๖ คน คิดเป็นร้อยละ ๔๕.๑๑ เมื่อแยกตามอายุ พบว่าคนในชุมชนตำบลกระหวันมีอายุ ๒๖ – ๔๑ ปี จำนวน ๑๒๖ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๔.๒๔ มีอายุ ๑๐ – ๒๕ ปี จำนวน ๑๑๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๙.๘๙ มีอายุ ๔๒ – ๕๙ ปี จำนวน ๘๖ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๓.๓๗ และมีอายุ ๖๐ ปีขึ้นไป จำนวน ๔๖ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๒.๕๐ เมื่อแยกตามระดับการศึกษา พบว่า ระดับมัธยมศึกษา จำนวน ๑๕๒ คน คิดเป็นร้อยละ ๔๑.๓๐ ระดับประถมศึกษา จำนวน ๑๒๘ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๔.๗๘ ระดับอาชีวศึกษา จำนวน ๔๖ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๒.๕๐ คน ระดับอุดมศึกษา จำนวน ๕๔ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๑.๔๑ เมื่อแยกตามอาชีพพบว่า มีอาชีพเกษตรกรมีจำนวน ๑๔๔

^๗ บุญชม ศรีสะอาด , การวิจัยเบื้องต้น, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สุวีริยาสาส์น , ๒๕๓๕) หน้า ๑๐๐.

^๘ เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๒๐ - ๑๒๔.

คน คิดเป็นร้อยละ ๓๙.๑๓ อาชีพนักเรียน/นักศึกษา จำนวน ๙๘ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๖.๖๓ อาชีพรับจ้าง จำนวน ๖๖ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๗.๙๓ อาชีพค้าขาย จำนวน ๒๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๕.๔๓ อาชีพลูกจ้าง/พนักงานของรัฐ จำนวน ๑๘ คน คิดเป็นร้อยละ ๔.๘๙ อาชีพนักธุรกิจ/พนักงานรัฐวิสาหกิจ จำนวน ๑๒ คน คิดเป็นร้อยละ ๓.๒๖ และรับราชการ จำนวน ๑๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๒.๗๒ ตัวแปรต้นที่ใช้ทั้งหมด มี ๔ ตัว คือ เพศ อายุ ระดับการศึกษา และอาชีพ

๔.๒ คนในชุมชนตำบลกระหวัน อำเภอขุนหาญ จังหวัดศรีสะเกษ มีความเชื่อเรื่องกรรมในพระพุทธศาสนา โดยภาพรวม และในแต่ละด้าน ได้แก่ ด้านกายกรรม ด้านวจีกรรม ด้านมโนกรรม อยู่ในระดับมาก เมื่อจำแนกตามเพศ อายุ ระดับการศึกษาและอาชีพจะพบว่า

๑) คนในชุมชนตำบลกระหวั้นทั้งผู้หญิงกับผู้ชายมีความเชื่อเรื่องกรรมในพระพุทธศาสนา โดยภาพรวมและในแต่ละด้าน อยู่ในระดับมาก

๒) คนในชุมชนตำบลกระหวั้นที่มีอายุ ๑๐-๒๕ ปี อายุ ๒๖ - ๔๑ ปี อายุ ๔๒ - ๕๙ ปี และอายุ ๖๐ ปีขึ้นไป มีความเชื่อเรื่องกรรมในพระพุทธศาสนาโดยภาพรวมและในแต่ละด้านอยู่ในระดับมาก

๓) คนในชุมชนตำบลกระหวั้นที่มีการศึกษาระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษา อาชีวศึกษาและอุดมศึกษาแตกต่างกันมีความเชื่อเรื่องกรรมในพระพุทธศาสนาโดยภาพรวมและในแต่ละด้านอยู่ในระดับมาก

๔) คนในชุมชนตำบลกระหวั้นที่มีอาชีพอาชีพนักเรียน/นักศึกษา อาชีพรับราชการ นักธุรกิจ/พนักงานรัฐวิสาหกิจ ลูกจ้าง พนักงานของรัฐ ค้าขาย เกษตรกรรมและรับจ้างมีความเชื่อเรื่องกรรมในพระพุทธศาสนาโดยภาพรวมและในแต่ละด้านอยู่ในระดับมาก

๔.๓ ผลการเปรียบเทียบความแตกต่างความเชื่อเรื่องกรรมในพระพุทธศาสนาของคนในชุมชนตำบลกระหวั้น อำเภอขุนหาญ จังหวัดศรีสะเกษ จำแนกตามเพศ อายุ ระดับการศึกษา อาชีพจะพบว่า

๑) คนในชุมชนเพศชายและเพศหญิงมีความเชื่อเรื่องกรรม โดยภาพรวมและในแต่ละด้าน ได้แก่ ด้านกายกรรม ด้านวจีกรรม ด้านมโนกรรม แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๑ โดยที่ผู้ชายมีความเชื่อเรื่องกรรมน้อยกว่าผู้หญิงทั้งโดยภาพรวมและในแต่ละด้านทุกด้าน

๒) คนในชุมชนที่มีอายุต่างกัน มีความเชื่อเรื่องกรรมโดยภาพรวมและในแต่ละด้าน ได้แก่ ด้านกายกรรม ด้านวจีกรรม ด้านมโนกรรม ไม่แตกต่างกัน

๓) คนในชุมชนที่มีระดับการศึกษาต่างกัน มีความเชื่อเรื่องกรรมโดยภาพรวมและในแต่ละด้าน ได้แก่ ด้านกายกรรม ด้านวจีกรรม ด้านมโนกรรม ไม่แตกต่างกัน

๔) คนในชุมชนที่มีอาชีพต่างกัน มีความเชื่อเรื่องกรรมโดยภาพรวมและในแต่ละด้าน ได้แก่ ด้านกายกรรม ด้านวจีกรรม ด้านมโนกรรม ไม่แตกต่างกัน

๕. สรุปและข้อเสนอแนะ

ผลการวิจัยมีประเด็นที่จะนำมาอภิปรายผลได้ดังนี้

๕.๑ ความเชื่อเรื่องกรรมในพระพุทธศาสนาของคนในชุมชนตำบลกระหวั้น อำเภอขุนหาญ จังหวัดศรีสะเกษโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อนำค่าเฉลี่ยที่ได้กำหนดไว้ตามเกณฑ์ของระดับความเชื่อในงานวิจัยที่เกี่ยวข้องอื่น ๆ มาเทียบเคียงกับเกณฑ์ที่กำหนดไว้ในงานวิจัยครั้งนี้จะพบว่าสอดคล้องกับผลการวิจัยของ พรสวรรค์ เพชรแดง เรื่อง “ความเชื่อเรื่อง บุญ - บาป ในพระพุทธศาสนาของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖ ในเขตกรุงเทพมหานคร ” ที่พบว่านักเรียนส่วนใหญ่มีความเชื่ออยู่ในระดับสูง^๔ ในทำนองเดียวกับงานวิจัยของพระมหาสมคิด เหลาฉลาด เรื่อง

“ความเชื่อเรื่องบุญ - บาป กับพฤติกรรมเชิงจริยธรรมของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลายในเขตกรุงเทพมหานคร” ที่พบว่า นักเรียนส่วนใหญ่มีความเชื่อเรื่อง บุญ - บาป อยู่ในระดับสูง^{๑๐} และสอดคล้องกับผลการวิจัยของไพฑูริย์ พวงยอด เรื่อง “ความเชื่อและการประพฤติปฏิบัติตามความเชื่อทางพระพุทธศาสนาเรื่องมงคล ๓๘ ประการ ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖ ในจังหวัดร้อยเอ็ด” พบว่านักเรียนมีความเชื่อและการประพฤติปฏิบัติตามความเชื่อทางพระพุทธศาสนาเรื่องมงคล ๓๘ ประการ อยู่ในระดับมาก^{๑๑}

สาเหตุที่คนในชุมชนตำบลกระหวาน ซึ่งมีหลากหลายอาชีพ และประกอบด้วยอาชีพนักเรียน/นักศึกษา ร้อยละ ๒๖.๖๓ มีความเชื่อเรื่องกรรมในพระพุทธศาสนาอยู่ในระดับมาก อาจเนื่องมาจากคนในชุมชนทุกคนนับถือพระพุทธศาสนา มีครอบครัวเป็นชาวพุทธ และมีที่อยู่อาศัยอยู่ในชุมชนใกล้วัดอันเป็นศูนย์รวมจิตใจของผู้คนในชุมชน และคนในชุมชนยังรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีไว้โดยเข้าร่วมประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ไม่ว่าจะมียายุแตกต่างกัน ระดับการศึกษาหรืออาชีพที่แตกต่างกันได้รับการปลูกฝัง และหล่อหลอมให้มีการดำเนินชีวิตแบบวิถีพุทธ อันมีความเชื่อเรื่องกรรมเป็นพื้นฐานในการดำเนินชีวิต นอกจากนี้ตำบลกระหวานยังมีโรงเรียนในการกุศลของพระพุทธศาสนา ซึ่งคนในชุมชนนิยมนำลูกหลานไปเรียนหนังสือ จึงทำให้คนในชุมชนตำบลกระหวานมีความผูกพันกับพระพุทธศาสนา ทำให้มีความเชื่อในหลักธรรมในระดับมาก

^๙ พรสวรรค์ เพชรแดง, “ความเชื่อเรื่อง บุญ - บาป ในพระพุทธศาสนาของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖ ในเขตกรุงเทพมหานคร”, วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาศึกษาศาสตร์การสอน: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๒๘).

^{๑๐} พระมหาสมคิด เหลาฉลาด, เรื่อง “ความเชื่อเรื่องบุญ - บาป กับพฤติกรรมเชิงจริยธรรมของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ในเขตกรุงเทพมหานคร”, วิทยานิพนธ์พัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต. (คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๒).

^{๑๑} ไพฑูริย์ พวงยอด, เรื่อง “ความเชื่อและการประพฤติปฏิบัติตามความเชื่อทาง

พระพุทธศาสนาเรื่องมงคล ๓๘ ประการ ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖ ในจังหวัดร้อยเอ็ด” ,
วิทยานิพนธ์ปริญาการศึกษามหาบัณฑิต (สาขาจิตวิทยาการศึกษา : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ,
 ๒๕๔๔).

๕.๒ คนในชุมชนเพศชายและเพศหญิง มีความเชื่อเรื่องกรรมในพระพุทธศาสนา ในภาพรวม
 และในแต่ละด้าน แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๑ โดยผู้หญิงมีความเชื่อมากกว่า
 ผู้ชาย ผลการวิจัยครั้งนี้สอดคล้องกับผลการวิจัยของเดชา อยู่หว่าง (๒๕๔๗) , ศิริกุล กลิ่นทอง
 (๒๕๔๙), ชมพู่ ยอดสาร (๒๕๕๑) พบว่า วัยผู้ใหญ่ตอนกลางเพศหญิงมีความเชื่อต่อการทำบุญ
 มากกว่าเพศชาย^{๑๒} และจะพบว่าผู้สูงอายุเพศหญิงมีความเข้าใจแก่นคำสอนในพุทธศาสนาด้านการ
 ดำเนินชีวิตสูงกว่าผู้สูงอายุเพศชาย^{๑๓} จึงพอสรุปได้ว่าเพศหญิงมีความใกล้ชิดกับพุทธศาสนาและร่วม
 ทำกิจกรรมทางศาสนามากกว่าเพศชาย^{๑๔}

สาเหตุที่ผู้หญิงมีความเชื่อเรื่องกรรมในพระพุทธศาสนา มากกว่าผู้ชาย อาจเนื่องมาจาก
 สถาบันครอบครัวของสังคมไทย จะมอบความเป็นใหญ่ในบ้านให้แก่ผู้หญิง เป็นผู้ดูแลอบรมเลี้ยงดูบุตร
 และรับผิดชอบความเรียบร้อยภายในครอบครัว ผู้ชายจะทำหน้าที่ในด้านการปกป้องดูแลให้ความ
 ค้ำครองและรับผิดชอบทางการหาเลี้ยงชีพ แม้ในปัจจุบันสังคมไทยได้เปลี่ยนแปลงไป ผู้หญิงต้อง
 ออกทำงานนอกบ้าน แต่ค่านิยมนี้ยังได้รับการยอมรับจากสังคมไทยอยู่ ดังนั้นผู้หญิงจึงมีเวลาที่จะไป
 วัดมากกว่าผู้ชาย และลูกสาวจะมีความใกล้ชิดแม่ เพื่อช่วยเหลือแม่ทำงานบ้าน จัดเตรียมอาหาร
 สำหรับครอบครัวและทำบุญตักบาตร จึงซึมซับรับการปลูกฝังทางประเพณี วัฒนธรรม ค่านิยมและ
 ความเชื่อเรื่องกรรมในทางพระพุทธศาสนาโดยไม่รู้ตัว

๕.๓ คนในชุมชนที่มีอายุต่างกัน มีความเชื่อเรื่องกรรมไม่แตกต่างกัน

๕.๔ คนในชุมชนที่มีระดับการศึกษาต่างกัน มีความเชื่อเรื่องกรรมไม่แตกต่างกัน

๕.๕ คนในชุมชนที่มีอาชีพต่างกัน มีความเชื่อเรื่องกรรม ไม่แตกต่างกันซึ่งทั้งสามหัวข้อ
 สอดคล้องกับงานวิจัยของ สุณี บุญพิทักษ์ การศึกษาความเชื่อในผลของความดี พบว่า สาเหตุของ
 ความเชื่อของบุคคลที่มีต่อการทำความดีอย่างชัดเจน ประชาชนที่ให้ข้อมูลมีระดับการศึกษา ฐานะ
 เศรษฐกิจ อาชีพ การศึกษาตั้งแต่ไม่จบ ป.๔ ไปจนถึงจบปริญญาเอก อาชีพเก็บของเก่าขายไปจนถึง
 อาจารย์มหาวิทยาลัย ผู้บังคับการตำรวจ และผู้มีฐานะยากจนมาก ร่ำรวยมาก แต่จากการศึกษา
 พบว่าทุกคนมีสาเหตุของความเชื่อในผลของความดี ผลความดีที่ได้รับ

^{๑๒} เตชา อยู่หว่าง, เรื่อง “การศึกษาความเชื่อต่อการทำบุญของพุทธศาสนิกชนในเขตอำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม” **วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม, ๒๕๔๗).

^{๑๓} ศิริกุล กลิ่นทอง, เรื่อง “ปัจจัยทางจิตสังคมที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการทำงานของข้าราชการที่เข้าร่วมโครงการการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท” **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๔๙).

^{๑๔} ชมพู ยอดสาร, เรื่อง ความเข้าใจแก่นคำสอนในพุทธศาสนากับการปรับตัวของผู้สูงอายุ” **วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี, ๒๕๕๑).

และพฤติกรรมไม่ต่างกันเลย^{๑๕} และยังสอดคล้องกับการวิจัย ภัทรา บุญสุยา เรื่อง “ศึกษาระดับและเปรียบเทียบความเชื่อเรื่องบุญบาป ตามกฎแห่งกรรมในพระพุทธศาสนา ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖ สังกัดกรมสามัญศึกษากระทรวงศึกษาธิการ สหวิทยาเขตนครหาดใหญ่ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา” พบว่า นักเรียนที่มีระดับการศึกษาและอาชีพของผู้ปกครองต่างกัน มีความเชื่อเรื่องบุญ-บาป ตามกฎแห่งกรรมในพระพุทธศาสนา ไม่แตกต่างกัน^{๑๖}

สาเหตุที่คนในชุมชนตำบลกระหวั้นที่มีอายุ ระดับการศึกษาและอาชีพต่างกัน มีความเชื่อเรื่องกรรมไม่แตกต่างกัน เพราะ สิ่งเหล่านี้เป็นแค่ปัจจัยภายนอก เนื่องจากคนในชุมชนได้รับการเลี้ยงดูจากครอบครัว ได้รับการปลูกฝัง มีความผูกพันกับพระพุทธศาสนามานาน จึงไม่มีความแตกต่างซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ สุณี บุญพิทักษ์ การศึกษาความเชื่อในผลของความดี พบว่า สาเหตุที่ทำให้คนเชื่อในความดี เชื่อในเรื่องกรรม ได้แก่ พ่อ – แม่ ปู่ย่า ตายาย พาไปวัดและสอนให้ทำความดีมาตั้งแต่เด็ก ได้มีโอกาสได้ปฏิบัติดูแลพระสงฆ์เกิดความศรัทธาเชื่อในการทำบุญทำกุศลที่บ้านอยู่ใกล้วัด มีโอกาสไปวัดบ่อย ๆ บุคคลในครอบครัวเป็นแบบอย่างที่ดี เพื่อนชักชวนให้เข้าวัด สร้างความดี คิดจากการทำนายดวงชะตาให้เข้าวัดสะเดาะเคราะห์ เห็นแบบอย่างที่ดีจากการประพฤติปฏิบัติของพระสงฆ์เกิดความศรัทธาเลื่อมใส นับถือศาสนาพุทธศรัทธาเชื่อมั่นในประเพณีของชาวพุทธ และสนใจคำสอนของพระพุทธศาสนาจึงศึกษาเรียนรู้^{๑๗}

ข้อเสนอแนะ

การศึกษาค้นคว้าเรื่อง “การศึกษาความเชื่อเรื่องกรรมและการให้ผลของกรรมของคนในคนในชุมชนตำบลกระหวั้น อำเภอขุนหาญ จังหวัดศรีสะเกษ” แบ่งข้อเสนอแนะออกเป็น ๒ ตอนดังนี้

ตอนที่ ๑ ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

ตอนที่ ๒ ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

ตอนที่ ๑ ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

๑. นำข้อมูลจากการวิจัยไปใช้ในการพัฒนางานด้านจริยธรรมของชุมชน โดยทำการปรับปรุงแก้ไข และส่งเสริมพฤติกรรมด้านจริยธรรมของคนในชุมชนตำบลกระหวั้น อำเภอขุนหาญ จังหวัดศรี

สะเกษ ซึ่งจากการวิจัยทำให้เราทราบสาเหตุที่ทำให้บุคคลเชื่อในเรื่องกรรม และทราบพื้นฐานว่าคนในชุมชนตำบลกระหวั้นมีความเชื่อเรื่องกรรมในระดับใด

---

^{๑๕} สุณี บุญพิทักษ์, “ศึกษาความเชื่อในผลของความดี” , มปป., หน้า ๖๑.

^{๑๖} ภัทรา บุญสุยา , “ ศึกษาาระดับและเปรียบเทียบความเชื่อเรื่อง บุญ – บาป ตามกฎแห่งกรรมในพระพุทธศาสนา ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖ สังกัดกรมสามัญศึกษากระทรวงศึกษาธิการ สหวิทยาเขตนครหาดใหญ่ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา”, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (สาขาไทยคดีศึกษา: มหาวิทยาลัยทักษิณ, ๒๕๕๕).

^{๑๗} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๕๙.

๒. ควรจัดให้มีกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา จัดให้มีการปฏิบัติธรรม เชิญชวนคนในชุมชนให้เข้าวัด ฟังธรรมให้มาก เพื่อให้มีความศรัทธาในหลักธรรมของพระพุทธศาสนา

๓. ควรจัดหลักสูตร และมีการสอนศาสนาร่วมกับโรงเรียน เพื่อให้นักเรียนและเยาวชนได้ซึมซับและได้รับการปลูกฝังในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามากขึ้น และจัดให้ชุมชนเข้าไปเกี่ยวข้อง

ตอนที่ ๒ ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

๑. ควรมีการวิจัยความเชื่อเรื่องกรรมในพระพุทธศาสนากับกลุ่มประชากรอื่น ๆ ในสถาบันการศึกษาระดับต่าง ๆ และประชาชน เพื่อนำผลในภาพรวม มาปรับเป็นนโยบายในการปลูกฝังจริยธรรมของจังหวัด

๒. ควรมีการวิจัยความเชื่อเรื่องกรรมในพระพุทธศาสนากับตัวแปรอื่น ๆ บ้าง เช่น การอบรมเลี้ยงดู ลักษณะครอบครัวเดี่ยว ครอบครัวขยาย

๓. ควรทำวิจัยโดยมีการสัมภาษณ์ในระดับลึก เพื่อให้ได้ข้อมูลมากขึ้น

---

^{๑๘} บุญชม ศรีสะอาด , **การวิจัยเบื้องต้น**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สุวีริยาสาส์น , ๒๕๓๕) หน้า ๑๐๐.

บรรณานุกรม

- คณะกรรมการสนับสนุนการจัดทำแผนพัฒนา. **แผนพัฒนาสามปี (พ.ศ. ๒๕๕๖- พ.ศ. ๒๕๕๘)**
ภายใต้ยุทธศาสตร์การพัฒนาเทศบาลตำบลกระหวิน อำเภอขุนหาญ จังหวัดศรีสะเกษ.
 พิมพ์ครั้งที่ ๑. ศรีสะเกษ: ขุนหาญการพิมพ์, ๒๕๕๖.
- บุญชม ศรีสะอาด . **การวิจัยเบื้องต้น** . พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สุวีริยาสาส์น , ๒๕๓๕.
- พระราชวรมณี (ประยุทธ์ ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๔.
 กรุงเทพมหานคร : ด้านสุทธาการพิมพ์, ๒๕๒๘.
- พระพรหมคุณาภรณ์, **พุทธธรรมฉบับปรับขยาย**. พิมพ์ครั้งที่ ๓๕. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์
 ผลิตมม ในเครือบริษัท สำนักพิมพ์เพ็ทแอนด์โฮม จำกัด, ๒๕๕๕), หน้า ๒๖๙.
- พวงรัตน์ ทวีรัตน์. **วิธีการวิจัยทางพฤติกรรมศาสตร์และสังคมศาสตร์**. พิมพ์ครั้งที่ ๘.
 กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓.
- รวีวรรณ ชินะตระกูล . **การทำวิจัยทางการศึกษา**. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ที.พี. พริน จำกัด,
 ๒๕๔๒.
- สุนี บุญพิทักษ์, “ศึกษาความเชื่อในผลของความดี” , มปป., หน้า ๖๑.
- ชมพู ยอดสาร. **ความเข้าใจแก่นคำสอนในพุทธศาสนากับการปรับตัวของผู้สูงอายุ**. **วิทยานิพนธ์**
วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยรามคำแหง. ๒๕๕๑.
- เดชา อยู่หว่าง. **การศึกษาความเชื่อต่อการทำบุญของพุทธศาสนิกชนในเขตอำเภอกันทรวิชัย จังหวัด**
มหาสารคาม. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม.
 ๒๕๔๗.
- พรสวรรค์ เพชรแดง “ ความเชื่อเรื่องบุญ – บาป ในพระพุทธศาสนาของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอน
 ปลายปีที่ ๖ ในเขตกรุงเทพมหานคร” **วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขา**
ศึกษาศาสตร์ - การสอน บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๒๘.
- พระมหาสมคิด เหลาฉลาด. “ความเชื่อเรื่องบุญและบาปกับพฤติกรรมเชิงจริยธรรมของนักเรียน
 ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ในเขตกรุงเทพมหานคร”. **วิทยานิพนธ์พัฒนาชุมชน**
มหาบัณฑิต. คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๒.
- ภัทรา บุญสุยา. “การศึกษาระดับและเปรียบเทียบความเชื่อเรื่องบุญ – บาป ตามกฎแห่งกรรมใน
 พระพุทธศาสนา ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖ สังกัดกรมสามัญศึกษา
 กระทรวงศึกษาธิการ สหวิทยาเขตนครหาดใหญ่ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา”.
วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาไทยคดีศึกษา.มหาวิทยาลัยทักษิณ, ๒๕๔๕.

ศิริกุล กลิ่นทอง. ปัจจัยทางจิตสังคมที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการทำงานของข้าราชการที่เข้า ร่วม
โครงการการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต,
สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์. ๒๕๔๙.